

Adaptivnost psihopatije

Ivana Kovačević

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0002-1133-3682

SAŽETAK

ključne riječi: adaptivnost, psihopatija, strategija

U okviru evolucijske psihologije, gotovo svaka ljudska karakteristika i ponašanje tumači se kao posljedica adaptacije, egzaptacije ili kao nusproizvod tih procesa. Koristi socijalno poželjnih crta ličnosti su jasne, no i brojne naizgled nepoželjne karakteristike mogu se provući kroz ovakvo tumačenje. Psihopatija, kao specifičan konstrukt, okuplja brojne nepoželjne ljudske osobine poput grandioznosti, egocentrizma, nedostatka emocionalnog doživljavanja i manjka brige za druge ljude. Međutim, pojedinci sa psihopatskim karakteristikama ličnosti se često mogu vrlo dobro uklopiti u svakodnevni život. Razlikujemo primarnu ili „uspješnu“ i sekundarnu ili „neuspješnu“ psihopatiju. Za „uspješnu“ psihopatiju je karakteristično da se koriste manipulativne i prevarantske sposobnosti kako bi osoba stekla najviše resursa uz minimalan trud, pa se tako nerijetko veže uz vodeće pozicije ili visoki status. „Neuspješna“ psihopatija je pak povezana s većim kriminalitetom i lošijim životnim ishodima. Dok se većina poremećaja ličnosti još uvijek smatra patologijom, psihopatija se sve češće promatra kao adaptivna strategija. Ovaj rad će se baviti razjašnjavanjem na koje načine je psihopatija imala ili može imati adaptivnu vrijednost te u kojim se područjima života psihopatske karakteristike smatraju prednostima.

ABSTRACT

key words: adaptation, psychopathy, strategy

Through the framework of evolutionary psychology, almost every human characteristic and behavior is interpreted as a product or byproduct of adaptation or exaptation. The benefits of socially desirable personality traits are clear, but a number of seemingly undesirable characteristics can also be interpreted as adaptive. Psychopathy, as a specific construct, encompasses numerous undesirable traits such as grandiosity, egocentrism and a lack of emotional capacity and empathy. However, individuals with psychopathic personality traits often fit into everyday life very well. Psychopathy is differentiated into primary or „successful“ psychopathy and secondary or „unsuccessful“ psychopathy. Individuals with „successful“ psychopathic traits use their abilities of manipulation and deception in order to gain the most resources with minimal effort, and often find themselves in leadership or high status positions. Conversely, „unsuccessful“ psychopathy is associated with higher criminality and poorer life outcomes. While most personality disorders are still considered to be pathologies, psychopathy is increasingly being viewed as an adaptive strategy. This paper will clarify the ways in which psychopathy was and is a valuable adaptive strategy and in which areas of life psychopathic characteristics can be considered as advantages.

UVOD

Podrijetlo crta ličnosti i ponašanja sve je češći predmet interesa brojnih znanstvenika, a različiti su pristupi i teorije kojima se njihov nastanak pokušava objasniti. Evolucijska psihologija, kao relativno mlada grana psihologije, dosad je ponudila zanimljiva objašnjenja i teorije o nastanku ljudske osobnosti. Općenito, evolucijske teorije pretpostavljaju kako je kroz čitavu prošlost tijelo oblikovano kako bi bilo optimalan alat za uspješno preživljavanje, prilagođavajući se uvjetima života u kojima su živjeli naši preci. Drugim riječima, prenosile su se one karakteristike koje su pridonosile uspješnoj reprodukciji i duljem životu. Na tragu tih teorija, evolucijska psihologija pokušava objasniti ljudski um i ponašanje, pretpostavljajući da su psihološki procesi služili kao pomagalo pri reprodukciji i preživljavanju te da su samim time, baš kao i tijelo, produkt oblikovan milijunima godina kroz procese prirodnog i spolnog odabira (Kardum, 2004). Objašnjenje nastanka nekih emocija ili kognicija stoga nužno započinje njihovim doprinosom preživljavanju i reproduktivnoj uspješnosti nositelja tih sposobnosti u tadašnjem okruženju (Buss, 2015).

Ljudske karakteristike poput empatije, koja vodi do prosocijalnog ponašanja, korisne su u preživljavanju. Evolucijski psiholozi vjeruju da se ljudi prosocijalno ponašaju zbog tri čimbenika koja su se evolucijom urezala u naše gene: selekcije srodnika, norme uzajamnosti i sposobnosti za usvajanjem socijalnih normi (Aronson i sur., 2005). Naime, kako je prijenos gena u sljedeću generaciju jedna od temeljnih pokretačkih sila evolucije, postulira se da se poriv za pomaganjem srodnicima, s kojima djelomično dijelimo genetski sastav, održao jer su jedinke koje su čuvale svoje srodnike od opasnosti imale veću frekvenciju prenošenja gena u idući naraštaj. Drugim riječima, ako se obiteljska zajednica međusobno čuva, veća je vjerojatnost da će preživjeti. Međutim, ljudi se često altruistično ponašaju i prema potpunim strancima. Ovo se objašnjava normom uzajamnosti - kada nekome pružimo pomoć, očekujemo da će nekada u budućnosti i oni nama pomoći, što povećava naše šanse za preživljavanje. Isto tako, kroz godine evolucije razvile su se razne socijalne norme poput onih o tome koje je ponašanje prihvatljivo, a koje nije. Pomaganje drugima predstavlja važnu normu u gotovo svim kulturama, a s obzirom na to da su ljudi vođeni potrebom za socijalnom prihvaćenošću koja im osigurava preživljavanje, primjereno je da se na taj način uči i altruizam. Ljudima je važno da budu prihvaćeni u društvu kako bi bili u mogućnosti koristiti zajedničke resurse i zato se priklanjaju socijalnim normama kako bi spriječili socijalno odbacivanje. Imajući ovo na umu, može biti nejasno zašto su se održale karakteristike poput impulzivnosti, neuroticizma, emocionalne nestabilnosti i drugih osobina koje su u sukobu s uvriježenim društvenim normama i smatraju se nepoželjnim. Nameće se razmišljanje kako su one morale predstavljati određenu adaptivnu prednost jer se inače takvi fenotipi ne bi održali.

Gore opisane karakteristike se često pojavljuju u poremećajima ličnosti koje DSM-5 definira kao trajne obrasce nefleksibilnog i neprilagođenog ponašanja i mišljenja koji pojedincu donose znatne teškoće u socijalnom i profesionalnom životu, a mogu izazvati jad i patnju (Američka psihijatrijska udruga, 2013). Jedan od poremećaja ličnosti iz čijeg imena se može prepoznati da je u sukobu s društvenim normama je antisocijalni

poremećaj ličnosti. On se svrstava u skupinu dramatičnih poremećaja ličnosti koje karakteriziraju pretjerana emocionalnost, nepredvidljivost i prevrtljivost, a za što se smatra da je evolucijski bilo korisno u privlačenju pažnje pri pojavi raznih nedaća u okolini i dobivanju pomoći od drugih (Molina i sur., 2009). Uz antisocijalni poremećaj ličnosti često se spominje i psihopatija, konstrukt koji predstavlja konstelaciju brojnih osobina ličnosti od manipulacije, preko impulzivnosti pa sve do agresije (Hare, 2003). Budući da je karakteriziraju društveno nepoželjna ponašanja, pojavljuje se pitanje kako se psihopatija održala u zajednici koja općenito cijeni i njeguje altruizam. Čini se da su sposobnosti manipulacije i obmane bile korisne u preživljavanju na neki jedinstven način koji ne obuhvaća prosocijalno ponašanje. Cilj ovog članka je dublje istražiti na koji su način te karakteristike mogle biti adaptivne u ljudskoj evolucijskoj prošlosti i pronalaze li svoje mjesto i u današnjemu svijetu.

PSIHOPATSKA LIČNOST

Psihopatija se najčešće definira kao klinički sindrom koji je okarakteriziran izraženim emocionalnim deficitima i antisocijalnim ponašanjima (Hall, 2004). Nerijetko se poistovjećuje s antisocijalnim poremećajem ličnosti, no zapravo se radi o dva povezana, ali različita klinička sindroma. Psihopatska ličnost predstavlja empirijski konstrukt sastavljen od emocionalne i ponašajne dimenzije, dok je antisocijalni poremećaj ličnosti formalna dijagnoza u DSM-5 (Jakšić i sur., 2012). Jakšić i suradnici (2012) navode kako postoji određeno dijagnostičko preklapanje između ova dva poremećaja kod ovisnosti o drogama i narcističkog poremećaja ličnosti međutim antisocijalni poremećaj ličnosti pokazuje veći komorbiditet s raznim drugim psihijatrijskim dijagnozama. On ima i veću prevalenciju u forenzičkoj populaciji, a psihopatija je bolji prediktor devijantnih ponašanja i činjenja kaznenih prekršaja. Dakle, antisocijalno se ponašanje javlja i kod psihopatije međutim nije motivirano potrebom za nečim materijalnim kao kod antisocijalnog poremećaja ličnosti, već se izvodi impulzivno, vođeno uzbuđenjem (Davidson i Neale, 1999).

Ljudi često povezuju osobe sa psihopatskim karakteristikama ličnosti s iznadprosječnom inteligencijom i izvanrednim sposobnostima snalaženja u svakodnevnim situacijama (Salekin, 2004). Furnham i suradnici (2009) od sudionika su tražili da procijene koliko se zadane tvrdnje slažu s pojmom psihopatije. Pokazalo se kako je većina sudionika povezivala psihopatiju uz rečenice poput „Psihopati su često iznadprosječno inteligentni“ ili „Psihopati imaju dobro razvijene socijalne vještine i kompetentni su u raznim situacijama“. Meta-analiza O’Boylea i suradnika (2013) je pokazala kako takva veza u stvarnosti ne postoji, već se radi o posljedici laičkog povezivanja inteligencije s emocionalnom hladnoćom i zanemarivanjem socijalnih normi. Upravo je siromaštvo emocija, kako neugodnih tako i ugodnih, temeljna karakteristika psihopatskih ličnosti (Hall, 2004). Postoje nalazi koji sugeriraju da osobe sa psihopatskim karakteristikama ličnosti nemaju uistinu smanjeno afektivno doživljavanje, već da takve osjećaje potiskuju ili preusmjeravaju u agresiju (Hall, 2004). Vjerojatno je da doživljavaju osjećaje poput

krivnje, no možda nisu svjesni da bi se nekog postupka trebali sramiti ili se pokušavaju obraniti od tih osjećaja na način da su nasilni prema onima koji ih pokušavaju osramotiti (da Silva, 2015). Takvi se obrambeni procesi ignoriranja emocionalnih doživljaja odvijaju na nesvjesnoj razini, a nakon određenog vremena poricanja tih osjećaja se smanjuje vjerojatnost da će osoba takve emocije uopće doživjeti pa one postaju potpuno potisnute. Uz niz emocionalnih simptoma, sa psihopatskim karakteristikama ličnosti povezan je i obrazac ponašajnih simptoma poput kriminalnih aktivnosti i nasilja (Blair i sur., 2006).

Predloženi su različiti modeli o strukturi psihopatske ličnosti. Jedan od prvih predloženih je dvofaktorski model koji pretpostavlja kako su u podlozi takve ličnosti dvije glavne facete, emocionalno-interpersonalna i faceta socijalne devijantnosti (Hall i sur., 2004). Kod različitih će pojedinaca ove dvije facete biti različito izražene, točnije kod nekih će se više manifestirati emocionalno-interpersonalna, dok će kod drugih biti izraženija faceta socijalne devijantnosti. Hall i suradnici (2004) navode kako je pronađena povezanost između izraženosti ovih faceta i socioekonomskog statusa pojedinaca; socijalna se devijantnost povezuje s nižim, a emocionalno-interpersonalna faceta s višim socioekonomskim statusom. Za potonju se također vežu dominantnost, sklonost instrumentalnoj agresiji, niska anksioznost i narcizam, dok se sklonost reaktivnoj agresiji, impulzivnost, potreba za uzbuđenjem, ovisnost o opojnim tvarima, visoka negativna emocionalnost i antisocijalna osobnost povezuju s facetom socijalne devijantnosti (Hall, 2004). Dio autora (Bronchain i sur., 2020) primjenjuje ovaj model, ali opisane facete tretira kao dvije vrste psihopatije, pa tako razlikuju primarnu i sekundarnu psihopatiju. Njihove su zajedničke osobine visoka hostilnost i izraženo antisocijalno ponašanje. Kod primarne su psihopatije manipulacija i antisocijalna ponašanja motivirana patološkim narcizmom, a karakteristična je izrazita izolacija od društva, izostanak empatije i osjećaja poput nervoze i krivnje. S druge strane, sekundarna psihopatija okarakterizirana je povišenom anksioznošću, impulzivnošću, antagonizmom i posjedovanjem osobina tipičnih za granični poremećaj ličnosti, a ponašanja su motivirana negativnim emocijama (Bronchain i sur., 2020). Dakle, u podlozi primarne psihopatije je emocionalno-interpersonalna faceta, a faceta socijalne devijantnosti zaslužna je za pojavu sekundarne psihopatije.

Neka kasnija istraživanja ponudila su trofaktorski model psihopatske ličnosti (Hall, 2004). Prvi faktor, arogantan i prevarantski interpersonalni stil, najviše je povezan s manipulacijom, grandioznošću, površnim šarmom i patološkim laganjem. Za sljedeći faktor, smanjeno afektivno doživljavanje, karakteristični su manjak empatije i pokajanja, izrazito površna afektivna stanja i nemogućnost preuzimanja odgovornosti, a najviše je povezan s nasiljem nad drugima (Hall, 2004). Posljednji faktor, impulzivno i neodgovorno ponašanje, povezan je s čestinom i ozbiljnosti uhićenja, ovisnosti o alkoholu ili ilegalnim drogama te brojem kriminalnih radnji pa se tako veže i uz impulzivnost, manjak realističnih ciljeva te sklonost dosadi i parazitskom načinu života koji podrazumijeva preživljavanje na račun drugih ljudi, odnosno okorištavanje tuđim postignućima (Hall, 2004). U širokoj je upotrebi i trijarhijska podjela psihopatske ličnosti koja podrazumijeva kombinaciju triju osobina: smjelosti, dezinhibicije i podlosti (Sutton i sur., 2020). Najčešća

je pretpostavka da sve ove karakteristike u populaciji postoje na kontinuumu, gdje se na krajevima kontinuuma nalazi samo jedan posto populacije, a oni su ekstremni slučajevi potpune psihopatske ličnosti.

ADAPTIVNA KORIST PSIHO PATIJE

Budući da se na gore navedene karakteristike većinski gleda negativno, teško je ne postaviti pitanje zašto su one opstale kroz niz godina prirodne selekcije. Kako su osobine poput sposobnosti za upravljanjem drugima, uvjerljivog laganja i manipulacije bile korisne i doprinosile preživljavanju i reprodukciji? Odgovor na ovo pitanje se može pronaći s gledišta evolucijske psihologije koja sugerira da su psihopatske osobine, baš kao i ostale ljudske osobine, socijalne strategije koje su pridonosile preživljavanju (Glenn, 2011). Osobine koje se vežu uz psihopatiju našim su precima koristile kako bi što lakše dolazili do sredstava nužnih za preživljavanje na način da krađu tuđe resurse, a nije strano bilo ni otimanje tuđih partnera. Češćim mijenjanjem partnera se smanjuje količina ulaganja u potomke, što ostavlja više sredstava za vlastito preživljavanje i ugodniji život, a to je takvim ličnostima možda važnije od postizanja reproduktivnog uspjeha (Glenn, 2011).

Selekcijski procesi nekada daju prednost različitim razinama neke osobine ovisno o okolinskim uvjetima, što se naziva ekološkom heterogenosti optimalnih ishoda (engl. *environmental heterogeneity in fitness optima*) (Glenn i sur., 2011). Na taj način, uz odgovarajuće uvjete, dobrobiti psihopatskih karakteristika nadilaze njihove troškove - kada su u prošlosti zavladao periodi nestašice raznih dobara, pojedinci koji se nisu ustručavali otimati od drugih, imali su veće šanse za preživljavanje. Slično objašnjenje nudi teorija životne povijesti koja sugerira kako bi pojedinci suočeni s kompromisima trebali rasporediti svoje vrijeme i energiju na način koji povećava njihove šanse za preživljavanje i reprodukciju (Buss, 2005). Teorija životne povijesti je proizašla iz znatno šireg biološkog pristupa, poznatog kao pristup optimalnosti, koji pokušava specificirati one strategije koje su nastale prirodnim odabirom u odsutnosti genetskih ili razvojnih ograničenja, uz pomoć analize troškova i koristi mogućih strategija unutar određene domene (Parker i Maynard Smith, 1991). Moguće je da je psihopatija ponašajna reakcija izazvana okolinskim uvjetima koji su pozitivno doprinosili preživljavanju pojedinca, prateći ideje teorije životne povijesti poput ranijeg početka seksualne aktivnosti, ulaganja u kratkoročne spolne odnose, a samim time i ranije razmnožavanje. Uzimajući u obzir kako su dvije glavne aktivnosti naših predaka bile preživljavanje i razmnožavanje, vidno je da su osobe sa psihopatskim ličnostima u njima mogle biti uspješne.

Još jedna evolucijska teorija pretpostavlja kako se ponekad odvija selekcija ovisna o frekvenciji (Glenn i sur., 2011). Naime, predloženo je da u populaciji mogu istovremeno postojati dvije strategije preživljavanja; jedna koja prevladava i druga čija je učestalost izrazito malena. Na taj način opstaju takozvane parazitske strategije preživljavanja - dok većina društva živi u suradnji, mali dio pojedinaca okorištava se njenim postignućima. Kada bi se frekvencija parazitskih strategija u populaciji povećala, preživljavanje tim načinom života ne bi bilo moguće. Može se zaključiti kako održavanje psihopatskih karakteristika ličnosti velikim dijelom ovisi upravo o njihovoj

prevalenciji u čitavoj populaciji koja je kroz godine evolucije kontrolirana prirodnim i spolnim odabirom. Na ovo se nadovezuje i koncept tzv. evolucijski stabilnih strategija, odnosno strategija koje će u prosjeku nadjačati bilo koju drugu strategiju kojom se pojedinci mogu služiti u natjecanju za resurse s drugim pojedincima, ali koje imaju dobre šanse i protiv pojedinaca koji se služe istom strategijom (Quigley, 2018). Dakle, evolucijski stabilna strategija je strategija koju niti jedna druga izvediva strategija ne bi mogla zamijeniti, pod uvjetom da dovoljan dio populacije usvoji istu strategiju (Brown i Choe, 2019). Logika evolucijski stabilnih strategija se često slikovito prikazuje pomoću jastrebova i golubica. Naime, jastrebovi se pri sukobu za resurse uvijek oslanjaju na borbu, neovisno o tome susreću li se s drugim jastrebom ili golubicom (Briffa i Lane, 2019). Na taj način pri susretu s drugim jastrebom u 50% slučajeva osvoje resurse, a u 50% slučajeva zadobivaju ozljede, dok se golubice u susretu s jastrebovima povlače pa je tada jastrebova dobit zagwarantirana. S druge strane, golubice s drugim golubicama dijele resurse, a u sukobu s jastrebovima se povlače i tako uvijek izbjegavaju zadobivanje ozljeda, pa čak i po cijenu gubitka resursa. Isplativost neke strategije ovisi o cijeni mogućih ozljeda i o vrijednosti resursa za koje se pojedinac bori. Nijedna od ove dvije strategije ne bi dobro funkcionirala samostalno – jastrebovi bi prečesto bili ozlijeđeni ako se natječu isključivo s jastrebovima, a golubice bi brzo izgubile sve resurse ako u njihovu populaciju pristigne pojedinac koji se služi strategijom jastrebova (Quigley, 2018). Najbolje funkcionira kombinacija ovih dviju strategija – malo jastrebova u populaciji golubica ili malo golubica u populaciji jastrebova. Životne strategije osoba sa psihopatskim karakteristikama ličnosti mogu se usporediti sa strategijama jastrebova jer će se oni uvijek boriti za resurse, što je isplativo u okruženju pojedinaca koji koriste prosocijalne strategije nalik strategijama golubica. Opstanak psihopatskih karakteristika ličnosti kao evolucijske strategije stoga je moguć dokle god ta strategija nije dominantna, što potvrđuje i objašnjenje selekcijom ovisnom o frekvenciji – ekstremnih slučajeva psihopatskih ličnosti je u općoj populaciji vrlo malo.

Pronađena je i povezanost prethodno spomenutog faktora arogantnog i prevarantskog interpersonalnog stila s adaptivnim funkcioniranjem. Ova povezanost ukazuje na zaštitničku ulogu narcizma i prevarantskih karakteristika jer su one često popraćene niskim razinama anksioznosti i manjkom stresa, što pogoduje organizmu (Hall, 2004). Zanimljivo je da se psihopatija može povezati i s većom srećom i blagostanjem (Durand, 2018). Sretniji ljudi osjećaju se opuštenije, lakše donose odluke, sigurniji su u sebe te su sveukupno zadovoljniji životom (Moaser, 2016). Budući da osobe sa psihopatskim karakteristikama ličnosti najčešće nemaju osjećaj krivnje i općenito im je smanjeno afektivno doživljavanje, moguće je da ne doživljavaju stres i nelagodu u situacijama koje bi kod drugih osoba možda izazvale takve osjećaje. Izostanak osjećaja krivnje ili grižnje savjesti u odgovarajućim okolnostima može olakšati nabavu sredstava od drugih pojedinaca, a Glenn (2011) navodi kako je čak i u laboratorijskim uvjetima pokazano da krivnja uzrokuje altruistična ponašanja koja posljedično dovode do lošijih financijskih odluka. Nalazi o većem blagostanju kod osoba psihopatskih karakteristika ličnosti su nekonzistentni (Love i Holder, 2014; Durand, 2018) pa zahtijevaju daljnja istraživanja koja bi dodatno utvrdila jesu li takve osobe uistinu sretnije i kako veće blagostanje utječe na njihov život.

Nadalje, smišljanje strategija obmane i otimanja resursa zahtijeva manje energetske ulaganje nego samostalno stjecanje dobara, što je jednako primjenjivo na današnje situacije kao i na evolucijsku prošlost jer je najlakši put često „preko tuđih leđa“. Manipulativne sposobnosti pokazale su se izuzetno korisnima u postizanju ciljeva uz minimalno ulaganje sredstava i minimalan trud (Glenn, 2011). Pojedinci koji su posjedovali ove osobine lakše su prevarom i obmanama dostizali željeni status i potrebna sredstva, a da pritom nisu ulagali naročit trud ni trošili svoja već stečena sredstva. Ove su karakteristike također adaptivne dispozicije za socijalne sposobnosti poput vodstva i kognitivne sposobnosti kao što su fokusiranje i strateško razmišljanje (Bronchain, 2020). Budući da su skloni smišljanju načina na koje bi mogli prevariti druge, osobe sa psihopatskim karakteristikama ličnosti razvijaju razne strategije pomoću kojih to ostvaruju, istovremeno razvijajući svoje kognitivne sposobnosti, što im može biti korisno i u nekim drugim životnim okolnostima pa se tako vrlo dobro snalaze u ulogama vođa. Također je pronađena povezanost između psihopatije i emocionalne inteligencije (Grieve i Mahar, 2010), što podrazumijeva emocionalnu manipulaciju kako svojim partnerima tako i drugim pojedincima u svojoj okolini. Takve su sposobnosti korisne pri postizanju željenih ciljeva u odnosima, a visoka emocionalna inteligencija isto tako pomaže u simulaciji primjerenih emocija koje mogu biti korisne u manipulaciji.

U današnjem se svijetu također uočava adaptivnost ovih karakteristika, gdje pojedinci stječu status, imovinu i novac, a da je pritom jedini trud uložen u smišljanje raznih obmana i manipulativnih taktika. Osobe sa psihopatskim karakteristikama ličnosti su ponekad na vrlo visokim pozicijama i dobro su infiltrirani u poslovni svijet gdje je, za razliku od opće populacije (0.6-1%), njihova prevalencija oko 3.5% (Sokić i Lukač, 2018). Pretpostavlja se kako psihopatija uključuje devijantno, ali ne nužno i kriminalno ponašanje, pa na taj način pojedinci sa psihopatskim karakteristikama ličnosti mogu adaptivno iskoristiti svoje karakteristike u poslovnom okruženju. Individualističke su kulture pritom vrlo povoljna okolina za razvoj ovih sposobnosti zbog postojanja mnogo kratkoročnih susreta pri kojima je teško osjetiti dugoročne posljedice manipulativnih postupaka. Zbog toga je mali rizik da će pojedinci steći lošu reputaciju, a danas im je ujedno i lakše preseliti u nova mjesta gdje su nepoznati. Dio istraživača uspio je povezati psihopatske karakteristike s odabirom zanimanja pa je tako pronađeno kako će osobe psihopatskih ličnosti češće privući karijere koje podrazumijevaju poduzimanje fizičkih rizika poput provođenja zakona, vatrogasaca ili vojske (Lilienfeld i sur., 2014). Međutim, ovakvi trendovi nisu proučavani sistematično pa je potrebno tu povezanost istražiti detaljnije. Isto tako, Lilienfeld i suradnici (2014) navode kako postoji veliki interes za proučavanje odnosa između psihopatskih ličnosti i vodstva jer osobe psihopatskih karakteristika ličnosti posjeduju osobine poput smjelosti i sklonosti preuzimanju društvenih rizika, koje mogu biti dobra predispozicija za pozicije vlasti.

Također je pokazano kako su interpersonalne i afektivne psihopatske osobine mogući zaštitni čimbenici protiv razvoja posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), a Anestis i suradnici (2017) potvrdili su i prije pronađenu povezanost (Blonigen i sur., 2012; Pham 2012; Sellbom 2015; Willemson i sur., 2012) između interpersonalno-afektivne komponente

psihopatije i smanjene vjerojatnosti razvijanja PTSP-a na uzorku veterana Nacionalne garde koji su sudjelovali u ratovima. U pozadini ove povezanosti vjerojatno su povišena tolerancija na opasne situacije, oskudnost empatije i krivnje te smanjena reaktivnost straha i anksioznosti, koje su karakteristične psihopatske osobine. Slično tomu, pronađena je i negativna povezanost između psihopatskih karakteristika i suicidalnih ideja te anksioznih i depresivnih simptoma (Derefinko, 2015; Verona i sur., 2012). Bronchain i suradnici (2019) potvrdili su ovakve nalaze na uzorku studenata, povezujući visoko adaptivne osobine psihopatije sa sprječavanjem negativnih ishoda poput razvoja depresivnosti i anksioznosti. Emocionalna otupljenost je mogla biti korisna strategija za preživljavanje i napredovanje u nesigurnim obiteljskim uvjetima te u jeku raznih traumatskih iskustava (da Silva i sur., 2019). Konkretnije, moguće je da su psihopatske karakteristike bile pogodne u opasnim okruženjima koja pobuđuju neugodne emocije jer su činile da se pojedinci doimaju dominantnima, neranjivima i neustrašivima (Del Giudice, 2016). Djeca koja su predisponirana za razvoj psihopatije stoga možda imaju veću vjerojatnost razviti psihopatske osobine, naročito one iz afektivnog kruga, ako odrastaju u situacijama visokog stresa jer u takvom okruženju emocionalna otupljenost i otimanje tuđih resursa mogu pospješiti šanse za preživljavanje.

ETIOLOGIJA PSIHOPATIJE

Zato što se uz primarnu psihopatiju većinski vežu povoljniji životni ishodi, ona se naziva i „uspješnom“ psihopatijom, dok se sekundarna psihopatija naziva „neuspješnom“. Pojedinci s karakteristikama sekundarne psihopatije manje su uspješni u stjecanju statusa, češće završavaju u zatvoru zbog širokog spektra kriminalnih radnji, imaju ekstremnije sklonosti riskiranju te često puno ranije umiru (Glenn, 2011). Ovakvi „neuspješni“ psihopati čine većinu institucionaliziranih slučajeva psihopatije i ujedno predstavljaju znatno veću opasnost društvu kao cjelini (Bronchain, 2020). Jedno istraživanje se bavilo poveznicama između osobina ovih dviju vrsta psihopatije i nekih psihopatoloških osobina. Nalazi su pokazali da su poremećaji ličnosti, poremećaj somatizacije, internalizirane psihološke disfunkcije i shizotipija negativno povezane s osobinama primarne ili „uspješne“, a pozitivno s osobinama sekundarne ili „neuspješne“ psihopatije (Međedović, 2018).

Teško je ući u trag etiološkim čimbenicima zaslužnim za nastanak „uspješne“ i „neuspješne“ psihopatije. Jedna od općeprihvaćenih pretpostavki je da su osobine „uspješne“ psihopatije genetski uvjetovane, dok su osobine „neuspješne“ psihopatije više okolinski uvjetovane raznim traumatskim događajima (Anderson i Kiehl, 2014). Roditeljsko zanemarivanje, život bez roditelja i zlostavljanje u djetinjstvu samo su neki od događaja koji su se pokazali kao dobra podloga za nastanak „neuspješne“ psihopatije (Glenn, 2010). Iako su takvi nalazi konzistentni (Boduszek, 2019; Craparo, 2013; Graham, 2012), ne možemo reći jesu li ispravni zaključci da su baš takve traume dovele do psihopatije jer se podaci o događajima u djetinjstvu prikupljaju retrospektivno, a važna karakteristika psihopatije je upravo patološko laganje.

Različita su shvaćanja o tome što se nalazi u podlozi uspješnosti psihopatije, a općenito su poznata tri modela koja ujedinjuju sve pretpostavke (Lilienfeld i sur., 2015). Prvi od njih poznat je kao model diferencijalnog intenziteta (engl. *differential severity model*) koji pretpostavlja da je psihopatija jedinstven konstrukt te da se uspješnost psihopatije može odrediti jedino intenzitetom simptoma, pa je tako „uspješna“ psihopatija samo blaži izraz kliničke slike psihopatije. Model moderirane ekspresije (engl. *moderated expression model*) također vidi psihopatiju kao jedinstveni konstrukt međutim „uspješnu“ psihopatiju promatra kao atipičnu manifestaciju kod koje postoje određeni zaštitni čimbenici, poput inteligencije, koji ublažavaju karakteristične devijacije u ponašanju osoba sa psihopatskim karakteristikama. Posljednji, model diferencijalne konfiguracije (engl. *differential configuration model*), ne vidi unitarnost psihopatije, već pretpostavlja kako se „uspješna“ i „neuspješna“ psihopatija razlikuju po svojim sastavnim osobinama (Lilienfeld i sur., 2015). Ovaj model se poklapa s trijarhijskim modelom psihopatije prema kojem osobine podlosti i dezinhibicije vode do „neuspješne“, a smjelost do „uspješne“ psihopatije (Sutton i sur., 2020). Pretpostavlja se kako se ove osobine mogu istodobno javljati kod jednog pojedinca, a to potiče potrebu za pristupom proučavanja psihopatije usmjerenog na osobu (Bronchain i sur., 2019).

ZAKLJUČAK

Psihopatske osobine različito su izražene kod različitih pojedinaca i o psihopatiji ne možemo uvijek govoriti kao o poremećaju ličnosti koji ometa svakodnevno funkcioniranje. Iako su karakteristike poput patološkog laganja, manipulacije i smanjenog afektivnog doživljavanja društveno nepoželjne, sve se češće spominju „uspješna“ psihopatija i uspješni psihopati, a moderani uvjeti života pogoduju adaptivnosti psihopatskih karakteristika. Njihovo je glavno obilježje obmana, a smanjeno emocionalno doživljavanje samo doprinosi uspješnosti prevarantskih strategija jer izostaje osjećaj krivnje. Evolucijska psihologija nudi nove i zanimljive načine razmišljanja o korisnosti ovih osobina i o psihopatiji kao adaptivnoj strategiji. Emocionalna disfunkcionalnost, uvjerljivo laganje i sposobnost za obmanjivanje drugih, pojedincima su doprinosile u preživljavanju i reprodukciji kako bi uz što manji trud i trošak postigli svoje ciljeve, a iste se strategije pokazuju korisnima i danas. Unatoč neodobravanju od strane drugih, opstanak društveno nepoželjnih ponašanja može se objasniti evolucijskim tumačenjima poput selekcije ovisne o frekvenciji. Mnogo je istraživanja koja su se bavila adaptivnošću psihopatije i njezinim razlikovanjem od nekih psihičkih poremećaja međutim postoji još prostora za istraživanja koja bi mogla produbiti ovu tematiku. Zato se pred evolucijskom psihologijom nalazi dug, ali uzbudljiv put koji će baciti nova svjetla na shvaćanje psihopatije i načina na koji pojedinci sa psihopatskim karakteristikama ličnosti funkcioniraju u svakodnevnom okruženju.

LITERATURA

- Američka psihijatrijska udruga. (2013). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje* (5. izdanje). Naklada Slap.
- Anderson, N. E. i Kiehl, K. A. (2014). Psychopathy: developmental perspectives and their implications for treatment. *Restorative Neurology and Neuroscience*, 32(1), 103-117. <https://doi.org/10.3233/RNN-139001>
- Anestis, J. C., Harrop, T. M., Green, B. A. i Anestis, M. D. (2017). Psychopathic personality traits as protective factors against the development of post-traumatic stress disorder in a sample of National Guard combat veterans. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 39, 220-229. <https://doi.org/10.1007/s10862-017-9588-8>
- Aronson, E., Wilson, T. i Akert, R. (2005). *Socijalna psihologija*. Mate.
- Blair, R. J. R., Peschardt, K. S., Budhani, S., Mitchell, D. G. V. i Pine, D. S. (2006). The development of psychopathy. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 262-276. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01596.x>
- Blonigen, D. M., Sullivan, E. A., Hicks, B. M. i Patrick, C. J. (2012). Facets of psychopathy in relation to potentially traumatic events and posttraumatic stress disorder among female prisoners: the mediating role of borderline personality disorder traits. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3(4), 406-414. <https://doi.org/10.1037/a0026184>
- Boduszek, D., Debowska, A., Willmott, D., Jones, A. D., DeLisi, M. i Kirkman, G. (2019). Is female psychopathy linked with child abuse? An empirical investigation using a person-centered approach. *Journal of Child Sexual Abuse*, 28(6), 708-725. <https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1592272>
- Briffa, M. i Lane, S. M. (2019). Signals in Conflict Resolution: Conventional Signals, Aggression and Territoriality. U Choe, J. C. (Ur.), *Encyclopedia of Animal Behavior* (drugo izdanje) (str. 531-538). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809633-8.90701-5>
- Bronchain, J., Chabrol, H. i Raynal, P. (2019). Adaptive psychopathic traits: Positive outcomes in a college student sample. *Current Psychology*, 38, 1-8. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00434-3>
- Bronchain, J., Raynal, P. i Chabrol, H. (2020). Heterogeneity of adaptive features among psychopathy variants. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 11(1), 63-68. <https://doi.org/10.1037/per0000366>
- Brown, J. L. i Choe, J. C. (2019). Behavioral Ecology and Sociobiology. U Choe, J. C. (Ur.), *Encyclopedia of Animal Behavior* (drugo izdanje) (str. 103-108). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809633-8.20838-8>
- Buss, D. M. (ur.). (2005). *The Handbook of Evolutionary Psychology*. John Wiley & Sons.
- Craparo, G., Schimmenti, A. i Caretti, V. (2013). Traumatic experiences in childhood and psychopathy: a study on a sample of violent offenders from Italy. *European Journal of Psychotraumatology*, 4. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v4i0.21471/>
- da Silva, D. R., Rijo, D. i Salekin, R. T. (2015). The evolutionary roots of psychopathy. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 85-96. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.01.006>
- da Silva, D. R., Vagos, P. i Rijo, D. (2019) Conceptualizing psychopathic traits from an evolutionary-based perspective: An empirical study in a community sample of boys and girls. *Current Psychology*, 38. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00353-3>
- Davidson, G. C. i Neale J. M. (1999.) *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Naklada Slap.
- Del Giudice, M. (2016). The evolutionary future of psychopathology. *Current Opinion in Psychology*, 7, 44-50. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.010>.
- Derefinko, K. (2015). Psychopathy and low anxiety: Meta-analytic evidence for the absence of inhibition, not affect. *Journal of Personality*, 83, 693-709. <https://doi.org/10.1111/jopy.12124>
- Dominey, W. J. (1984). Alternative mating tactics and evolutionarily stable strategies. *American Zoologist*, 24(2), 385-396. <https://doi.org/10.1093/icb/24.2.385>
- Durand, G. (2018). Demystification of the relationship between psychopathy and happiness. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 19(2), 381-395. <https://doi.org/10.1007/s10902-016-9823-0>
- Furnham, A., Daoud, Y. i Swami, V. (2009). "How to spot a psychopath": Lay theories of psychopathy. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 44(6), 464-472. <https://doi.org/10.1007/s00127-008-0459-1>
- Glenn, A. L., Kurzban, R. i Raine, A. (2011). Evolutionary theory and psychopathy. *Aggression and Violent Behavior*, 16(5), 371-380. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2011.03.009>
- Graham, N., Kimonis, E. R., Wasserman, A. L. i Kline, S. M. (2012). Associations among childhood abuse and psychopathy facets in male sexual offenders. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3(1), 66. <https://doi.org/10.1037/a0025605>
- Grieve, R. i Mahar, D. (2010). The emotional manipulation-psychopathy nexus: Relationships with emotional

- intelligence, alexithymia and ethical position. *Personality and Individual Differences*, 48(8), 945-950. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.02.028>
- Hall, J. R., Benning, S. D. i Patrick, C. J. (2004). Criterion-related validity of the three-factor model of psychopathy: Personality, behavior, and adaptive functioning. *Assessment*, 11(1), 4-16. <https://doi.org/10.1177/1073191103261466>
- Hare, R. D. (2003). *The Hare Psychopathy Checklist - Revised (PCL-R): 2nd edition*. Multi-Health Systems.
- Jakšić, N., Čuržik, D. i Jakovljević, M. (2012). Antisocijalni poremećaj ličnosti i psihopatija - Pregled suvremenih spoznaja [Antisocial personality disorder and psychopathy - Review of current knowledge]. *Socijalna psihijatrija*, 40(1), 57-69.
- Kardum, I. (2004). Evolucijski pristup u psihologiji ličnosti. U J. Hrgović i D. Polšek (ur.), *Evolucija društvenosti* (str. 129-144). Jesenski i Turk.
- Lilienfeld, S. O., Latzman, R. D., Watts, A. L., Smith, S. F. i Dutton, K. (2014). Correlates of psychopathic personality traits in everyday life: Results from a large community survey. *Frontiers in Psychology*, 5. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2014.00740>
- Lilienfeld, S. O., Watts, A. L. i Smith, S. F. (2015). Successful psychopathy: A scientific status report. *Current Directions in Psychological Science*, 24(4), 298-303. <https://doi.org/10.1177/0963721415580297>
- Love, A. B. i Holder, M. D. (2014). Psychopathy and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, 66, 112-117. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.03.033>
- Međedović, J. (2019). Complex Relations Between Psychopathy and Fitness May Indicate Adaptive Trade-Offs. *Evolutionary Psychological Science*, 5, 257-266. <https://doi.org/10.1007/s40806-018-00183-9>
- Međedović, J., Wertag, A. i Sokić, K. (2018). Can psychopathic traits be adaptive? Sex differences in relations between psychopathy and emotional distress. *Psihologijske teme*, 27(3), 481-497. <https://doi.org/10.31820/pt.27.3.7>
- Moaser, Z. A. (2016). Effectiveness of positive thinking skills Training on Hamedan Students Anxiety and Happiness. *Specialty Journal of Psychology and Management*, 2(3), 72-79. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(13\)75765-1](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(13)75765-1)
- Molina, J. D., López-Muñoz, F., Stein, D. J., Martín-Vásquez, M. J., Alamo, C., Lerma-Carrillo, I., Andrade-Rosa, C., Sánchez-López, M. V. i de la Calle Real, M. (2009). Borderline personality disorder: A review and reformulation from evolutionary theory. *Medical Hypotheses*, 73, 382-386. <https://doi.org/10.1016/j.mehy.2009.03.024>
- O'Boyle, E. H., Forsyth, D., Banks, G. C. i Story, P. A. (2013). A meta-analytic review of the Dark Triad - intelligence connection. *Journal of Research in Personality*, 47(6), 789-794. <https://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2013.08.001>
- Parker, G. A. i Maynard Smith, J. (1991). Optimality theory in evolutionary biology. *Nature*, 348, 27-33. <https://doi.org/10.1038/348027a0>
- Pham, T. H. (2012). Psychopathy and traumatic stress. *Journal of Personality Disorders*, 26(2), 213-225. <https://doi.org/10.1521/pedi.2012.26.2.213>
- Quigley, I. (2018, svibanj 21). Evolutionary Stable Strategy. *Encyclopedia.com*. <https://www.encyclopedia.com/science/news-wires-white-papers-and-books/evolutionary-stable-strategy>
- Salekin, R. T., Neumann, C. S., Leistico, A. M. R. i Zalot, A. A. (2004). Psychopathy in Youth and Intelligence: An Investigation of Cleckley's Hypothesis. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 33(4), 731-742. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp3304_8
- Sellbom, M. (2015). Elucidating the complex associations between psychopathy and post-traumatic stress disorder from the perspective of trait negative affectivity. *International Journal of Forensic Mental Health*, 14, 85-92. <https://doi.org/10.1080/14999013.2015.1048392>
- Sokić, K. i Lukač, M. (2018). Uspješna psihopatija: stvarnost ili mit. *FIP - Financije i pravo*, 6(1), 7-28.
- Sutton, A., Roche, M., Stapleton, M. i Roemer, A. (2020). Can Psychopathy Be Adaptive at Work? Development and Application of a Work Focused Self-and Other-Report Measure of the Triarchic Psychopathy Model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(11), 3938. <https://doi.org/10.3390/ijerph17113938>
- Verona, E., Sprague, J. i Javdani, S. (2012). Gender and factor-level interactions in psychopathy: Implications for self-directed violence risk and borderline personality disorder symptoms. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 3, 247-262. <https://doi.org/10.1037/a0025945>
- Willemson, J., De Ganck, J. i Verhaeghe, P. (2012). Psychopathy, traumatic exposure, and lifetime posttraumatic stress. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56, 505-514. <https://doi.org/10.1177/0306624X11407443>